

УДК 34.07«1918/1922»

Стрельникова І.Ю.

*к.ю.н., асистент кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УСРР У 1921–1922 РР.

Постановка проблеми. Зовнішня політика є атрибутом суверенної держави, а зовнішньополітичні функції – однією з найважливіших прерогатив державної влади. Серед зовнішньополітичних цілей держави слід виділити забезпечення мирного співіснування з іноземними країнами, що означає підтримку та розвиток міждержавних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що існує низка праць вчених радянського періоду та незалежної України, присвячених зовнішній політиці УСРР, зокрема, різним аспектам її зовнішньополітичної діяльності. Так, наприклад, висвітленню участі УСРР у міжнародних відносинах присвячені праці П.П. Удовиченка [20], С. Кульчицького [16], В.А. Василенка [14], Р. Пиріг [18] та ін. Також заслуговує на увагу колективна праця «Нариси з історії дипломатії України» [17], в якій надано перевагу зовнішньополітичній діяльності України, її міжнародному становищу, двостороннім відносинам. Керівникам зовнішньополітичних відомств України присвячена робота Д.В. Табачника [19], підготовку дипломатичних кадрів в Україні вивчав Л.Ф. Гайдуков [15]. Зазначені наукові роботи ґрунтуються, в тому числі, й на нормативно-правових актах УСРР. Але встановлення міждержавних зв'язків УСРР у 1921–1922 рр. не було темою їх спеціального дослідження, аналіз нормативно-правового забезпечення в зазначений період у зовнішньополітичному аспекті не проводився.

Таким чином, огляд стану наукової розробки даної проблеми дає змогу стверджувати актуальність обраної теми.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є на підставі аналізу зако-

нодавчої бази, яка забезпечувала регулювання діяльності органів зовнішніх зносин УСРР у досліджуваній період висвітлити процес встановлення міждержавних зв'язків УСРР у 1921–1922 роках.

Виклад основного матеріалу. У 1921–1922 роках, в умовах розрухи та голоду, Радянська Україна розгорнула активну міжнародну діяльність. Українська дипломатія діяла в напрямку прориву дипломатичної ізоляції та встановлення ділових контактів з іноземними державами.

31 січня 1921 р. УСРР підписала свій перший міждержавний договір із Грузією про взаємне визнання незалежності та суверенітету [1, 11-12]. Цим договором дипломатичні відносини не встановлювалися, але було зазначено, що дипломатичні й консульські відносини між УСРР і Грузією мають бути встановлені після укладення між сторонами угоди про взаємне становище консулів, права й обов'язки котрих будуть визначені законом у кожній із сторін договору.

Перший в історії Радянської України договір про встановлення офіційних дипломатичних відносин УСРР уклала 14 лютого 1921 р. з Литвою [2, ст. 226]. Договір передбачав взаємне визнання самостійності, незалежності й суверенності республік, встановлення дипломатичних і консульських відносин. Повноважним представником у Литві став Є. Терлецький, його заступником – Я. Чужин, а послом Литви в УСРР було призначено К. Машинського.

18 березня 1921 р. РСФРР і УСРР, з однієї сторони, та Польща, з другої, уклали Мирний договір [3, с.266-303]. УСРР на переговорах у Ризі представляли Е. Квірінг і О. Шумський,

які входили до складу делегації під керівництвом А. Йоффе. У жовтні 1921 р. О. Шумський у ранзі українського посла виїхав до Варшави. 16 жовтня 1921 р. при українському посольстві в Польщі почав діяти консульський відділ. Дипломатичним представником Польщі при уряді УСРР був призначений граф Ф. Пулавський. Також до складу польського посольства в УСРР входили торговельний радник та генеральний консул.

Укладення 18 березня 1921 р. Ризької мирної угоди урядами УСРР та Польщі сприяло підписанню 23 квітня 1921 р. угоди про репатріацію між УСРР та Німеччиною [9, арк. 12; 10, арк. 112]. Цьому передувало підписання угоди про обмін військовополоненими та інтернованими між РСФРР та Німеччиною 19 квітня 1920 р. На основі цих договорів Німеччина заснувала свою місію піклування про військових та цивільних полонених у Москві та її підвідділення в Харкові, а РСФРР створила в Берліні Російське бюро в справах репатріації, при якому відкрився Особливий український відділ у справах військовополонених. Через цей відділ УСРР отримала право на безпосередні зносини з німецькою владою. Главою українського відділення при бюро РСФРР у справах репатріації в Німеччині було призначено В. Ауссема. Отже, де-факто це було визнання Радянської України німецьким урядом, тобто першою з великих капіталістичних країн. Уповноважений УСРР у справах військовополонених та інтернованих цивільних осіб, які перебували у Німеччині, одержав можливість вести переговори з торгово-економічних питань. Пізніше, 8 квітня 1922 р., УСРР і Німеччина підписали в Берліні протокол про обмін торговельними місіями. Торговельним представником УСРР у Німеччині було призначено Ю. Новаковського, уповноваженим у справах репатріації – В. Ауссема [7, арк. 32, 52-52 зв.]. Обмін дипломатичними представництвами між УСРР та Німеччиною відбувся після підписання 5 листопада 1922 р. угоди про поширення дії Рапалльського договору на Україну та інші радянські республіки.

Повноважним представником УСРР у Німеччині було призначено В. Ауссема [8, арк. 48].

УСРР установила також дипломатичні відносини із Латвійською демократичною республікою на підставі мирного договору від 3 серпня 1921 р. [13, арк. 76]. Уповноваженим УСРР у справах репатріації в Латвії було призначено Є. Терлецького. Не залишилася поза увагою українського уряду й Естонія. Дипломатичні відносини з нею УСРР встановила в результаті укладення договору 25 листопада 1921 р. [12, арк. 35]. Уповноваженим УСРР у справах репатріації в Естонії став також Є. Терлецький [12, арк. 33]. Таким чином, Є. Терлецький був представником УСРР одночасно в трьох державах: Литві, Латвії й Естонії. Функції Уповноваженого Естонії в УСРР виконував за сумісництвом посол Естонії в РСФРР.

Установити дипломатичні відносини УСРР намагалася й з Австрією. Після підписання 5 липня 1920 р. між РСФРР і УСРР, з одного боку, та Австрією, з другого, договору про репатріацію військовополонених і цивільних інтернованих обох сторін, відбувся обмін уповноваженими у справах репатріації. Обмін дипломатичними представництвами закріпила попередня торговельна угода, яку підписали 7 грудня 1921 р. представники УСРР, РСФРР та Австрії. Повноважним представником УСРР в Австрії було призначено М. Левицького, а згодом, через призначення останнього повпредом у Чехословаччині, – Ю. Коцюбинського. Уповноваженим Австрії в УСРР було призначено Ф. Вагера [12, арк. 33; 6, арк. 167].

Спроби УСРР установити офіційні відносини з Італією обмежилися підписанням російським представником В. Воровським від імені УСРР попередньої торговельної угоди. Ця угода передбачала обмін повноважними представництвами, але створити власне повпредство в Італії УСРР не вдалося. Повпредом УСРР у Римі за сумісництвом було призначено В. Воровського – повноважного представника РСФРР в Італії. В УСРР

і РСФРР був єдиний представник Італії – Д. Амадорі. Італійські консульські відділення були відкриті в Харкові, Києві та Одесі [4, арк. 201, 206].

Однією з останніх країн, з якою УСРР установила дипломатичні зносини, була Туреччина. Підписанням 2 січня 1922 р. договору про дружбу і братерство УСРР і Туреччина визнали незалежність і суверенність одна одної й домовилися про встановлення дипломатичних відносин [3, с. 439-444]. Однак через опір РСФРР тривалий час питання обміну повпредствами залишалося невирішеним. Коли у Харкові вже працювало турецьке посольство, Політбюро ЦК КП(б)У 8 вересня 1922 р. визнало за необхідне мати в Туреччині українське повноважне представництво із скороченим штатом та доручило В. Яковлеву домовитися про подробиці з Москвою [6, арк. 98]. Торговельним представником УСРР у Туреччині був призначений О. Золотарьов [5, арк. 4]. Процес організації повноважного представництва УСРР у Туреччині не був доведений до логічного завершення, оскільки вже повним ходом ішло згортання діяльності зовнішньополітичних органів УСРР.

Ще з однією європейською країною УСРР установила офіційні відносини. В результаті тривалих переговорів УСРР уклала 6 червня 1922 р. з Чехословацькою республікою тимчасовий договір, який передбачав обмін дипломатичними місіями. Повноважним представником УСРР у Чехословаччині став М. Левицький, послом ЧСР в УСРР – Е. Бенеш [3, с. 506-510].

З Болгарією УСРР підписала лише репатріаційну угоду 25 серпня 1922 р. Уповноваженим УСРР у Болгарії у справах репатріації був призначений М. Левицький [12, арк. 33].

Анотація

У статті на підставі аналізу нормативно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності Української СРР висвітлено процес встановлення міждержавних зв'язків УСРР у 1921 – 1922 роках.

Ключові слова: дипломатичні відносини, міждержавні зв'язки, УСРР, Народний комісаріат зовнішніх справ.

Відносини з Угорщиною обмежилися лише підписанням угод про обмін громадянами. Так, 21 травня 1920 р. уряди УСРР і РСФРР підписали з урядом Угорщини угоду про повернення на батьківщину військовополонених обох сторін, а 28 липня 1921 р. між тими ж сторонами було укладено новий договір про обмін військовополоненими та цивільними інтернованими [11, арк. 3].

Намагання НКЗС УСРР установити дипломатичні відносини з Францією були невдалими. І хоча ще 20 квітня 1920 р. між урядами України і Росії, з одного боку, та урядом Франції – з другого, було підписано угоди про репатріацію, Франція рішуче не бажала вступати в переговори з УСРР.

На засіданні Політбюро ЦК КП(б)У було визнано за необхідне відправити місії УСРР до Далекосхідної республіки (21 серпня 1922 р.), Канади (27 жовтня 1922 р., представником призначено Ладана) [6, арк. 79, 161]. Але відправити відповідні місії до місця призначення не довелося внаслідок згортання діяльності НКЗС УСРР і її закордонних представництв.

Висновки. Право УСРР на здійснення зовнішніх зносин з іноземними державами закріпила Конституція УСРР 1919 р. У 1921-1922 рр. активно приймалися законодавчі акти, що визначали правовий статус та регулювали діяльність НКЗС УСРР та його органів на місцях, дипломатичних та консульських представництв, як УСРР за кордоном, так і іноземних представництв на території УСРР.

Слід зазначити, що серед інших радянських республік, не враховуючи РСФРР, УСРР досягла найбільшого успіху в установленні міждержавних зв'язків. Але з утворенням СРСР зовнішньополітичні функції були передані у відання загальносоюзних органів.

Анотація

В статті на основі аналізу нормативно-правового забезпечення внешнеполитической діяльності Української ССР освітлено процес установлення міжнародних зв'язей УСРС в 1921 – 1922 роках.

Ключевые слова: дипломатические отношения, межгосударственные связи, УСРС, Народный комиссариат иностранных дел.

Strielnykova I.Yu. Establishment of international relations of USSR in 1921–1922

Summary

In the article on the basis of an analysis of the policy environment for the foreign policy of the Ukrainian Republic is the process of establishing international relations in 1921-1922.

Key words: diplomatic relations, inter-State communications, Ukrainian Republic, Commissariat for Foreign Affairs.

Список використаних джерел:

1. Отчет Народного комиссариата по иностранным делам УСРС за 1920 г. // Сборник отчетов народных комиссариатов УСРС, уполномоченных народных комиссариатов РСФСР при Совнаркоме УСРС и центральных учреждений Украины. – Х.: 6-я совет. тип., 1921. – С. 1-14.
2. СУ УСРС. – 1921. – № 8. – Ст. 226.
3. Українська РСР на міжнародній арені: Збірник документів (1917-1923 рр.) / [відп. ред. акад. АН УРСР В.М. Корецький]. – К.: Наук. думка, 1966. – 667 с.
4. ЦДАВОВУ України. – Ф. Р-4сч. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 201, 206.
5. Там само. – Спр. 75. – Арк. 4.
6. Там само. – Спр. 572. – Арк. 79, 98, 161, 167.
7. Там само. – Спр. 591. – Арк. 32, 52 – 52 зв.
8. Там само. – Спр. 616. – Арк. 48.
9. Там само. – Спр. 627. – Арк. 12.
10. Там само. – Спр. 674. – Арк. 112.
11. Там само. – Спр. 700. – Арк. 3.
12. Там само. – Спр. 736. – Арк. 33, 35.
13. Там само. – Спр. 773. – Арк. 76.
14. Василенко В.А. Правові аспекти участі Української РСР у міжнародних відносинах. – К.: Політвидав України, 1984. – 208 с.
15. Гайдуков Л.Ф. Щоб працювати на її честь і на її славу. Підготовка дипломатичних кадрів в Україні: маловідомі факти // Політика і час. – 1998. – № 2. – С. 67-74
16. Кульчицький С. Міжнародна діяльність керівництва УСРС: За матеріалами «особих тек» політбюро ЦК КП(б)У 1924-1930 років // Політика і час. – 1997. – № 2. – С.71-80.
17. Нариси з історії дипломатії України / Галенко О.І., Камінський Є.Є., Кірсенко М.В. та ін.; Під ред. В.А. Смолія. – К.: Видавничий дім «Альтернативи» 2001. – 736 с.
18. Пирог Р. Первые шаги украинской советской дипломатии // Политика и час. – 1992. – № 2. – С.54-63.
19. Табачник Д.В. Україна на шляху у світ: Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917-1996 рр. – К.: Вид-во УАДУ при Президентіві України, 1996. – 384 с.
20. Удовиченко П.П. З історії зовнішньої політики УРСР (1919-1922). – К.: Політвидав України, 1957. – 80 с.